
VIDENSCIRKULATION

– et nyt nøglebegreb i historiefaget?

*„The question of how knowledge circulates – among actors and across national, cultural, institutional, disciplinary, political, and social borders – stands at the center of a history of knowledge that sees „knowledge“ as a promising avenue to better understanding societies“.*¹

Tyske Simone Lässig er blandt den gruppe af historikere, der i de senere år har været med til at sætte videnshistorie og -cirkulation på dagsordenen som en ny retning inden for historievidenskaberne. I sin egenskab af direktør for German Historical Institute, GHI, i Washington, har Lässig gjort videnshistorie til et af forskningsinstituttets tre vigtigste fokusområder.² Et konkret eksempel på, hvordan en undersøgelse af videnscirkulation kan tage sig ud fra et historisk perspektiv, giver Lässig i sit studie af, hvordan YMCA og spejderbevægelsen i perioden omkring Første Verdenskrig forsøgte at påvirke immigranter til at lære amerikansk gennem oplysningskampagner rettet mod immigranternes børn.³ I sit studie af videnscirkulation stiller Lässig spørgsmål som „how and in which contexts did networks of knowledge take shape? Who made them function?“⁴ Hendes vidensinteresse går altså her særligt på, hvordan vidensnetværk skabes og aktørernes roller i sammenhæng med videnscirkulationen. Netop den måde at forstå og gribe videnshistoriske undersøgelser an, er kendetegnende for mange forskere inden for feltet.

Ved at sætte videnshistorie og -cirkulation på dagsordenen hos GHI skriver Lässig sig ind i en tendens, som kendetegner flere historiefaglige miljøer i Europa.⁵ Der foregår i disse år en række spændende initiativer under overskrifterne *history of knowledge*, *histoire de savoir*, *Wissensgeschichte* og *kunskapshistoria*, hvor forskere beskæftiger sig med viden, vidensskabelse og videnscirkulation ud fra et historisk perspektiv.⁶ Langsomt synes konturerne til en ny retning inden for historievidenskaberne at tegne sig. Med *Kulturstudiers* temanummer om videnscirkulation vil vi tematisere videnshistorie som en ny retning inden for historievidenskaberne i Danmark og derigennem synliggøre de perspektiver, som især videnscirkulation bidrager med i historiske undersøgelser. Som historiefaglig di-

1 Lässig 2016, s. 43.

2 Marchand 2019, s. 128.

3 Lässig 2016, Simonsen & Skouvig 2019.

4 Lässig 2016, s. 43.

5 Marchand 2019, s. 127–128.

6 Se f.eks. Burke 2016; Lässig 2016; Östling et al. 2018.

sciplin har videnshistorie slået rod i vores skandinaviske nabolande, mens feltet endnu har til gode at etablere sig i det danske historikermiljø.⁷ Vi ser imidlertid, at flere danske historikere på tværs af institutioner, forskningsområder og -perioder er begyndt at fatte interesse for det videnshistoriske felt, og at mange tager et metodisk afsæt i cirkulationsbegrebet.

Interessen for cirkulationsbegrebet er inspireret af en lang række traditioner fra bl.a. idéhistorie, boghistorie, videnskabshistorie, videnssociologi, socialpsykologi, uddannelseshistorie og Science and Technology Studies (STS). Den teoretiske inspiration er hentet i klassiske studier af videnskonstruktion og -cirkulation hos blandt andre Ludwik Fleck, Robert Darnton, Michel Foucault og Bruno Latour. Fokus er på, hvordan viden bevæger sig, forandrer sig, forsvinder, blokeres og (gen)opstår. Flecks efterhånden klassiske teori om *Denkkollektiv* og *Denkstil* fra starten af det 20. århundrede baserer sig således på analyser af cirkulationen af viden i videnskabelige tidsskrifter og den herigennem opnåede konsensusviden og skabelse af fakta.⁸ Fleck blev 'glemt' i knapt et halvt århundrede, men blev, ikke mindst takket være Thomas Kuhn, inddraget i den angelsaksiske videnskabshistoriske tradition i det sidste kvartal af det 20. århundrede. Her blev Fleck, med sit fokus på den videnskabelige videns kulturelle indfældethed, anset som en pioner for udviklingen af STS, der har ført til en stærk og omfangsrig litteratur omkring både vidensproduktion, samproduktion og cirkulation, der omfatter navne som Bruno Latour og Annemarie Mol.

På det uddannelseshistoriske felt har de pædagogiske idéers transnationale rejser tiltrukket sig øget opmærksomhed siden årtusindskiftet.⁹ Som hos Fleck er der også her fokus på, hvad der sker med viden, når den rejser. En bærende tese inden for denne litteratur er, at viden og idéer sjældent rejser uforandret fra én historisk, kulturel kontekst til en anden. De undergår en form for og grad af forandring i 'oversættelsen' til nye og anderledes kontekster. Et af de bud, der inden for den komparative uddannelseshistoriske tradition har fået en del opmærksomhed, er Robert Cowens teori om de tre processer; transfer, translation og transformation. Meget kort og forsimplet sagt, betegner de forskellige grader af domesticering af den rejsende viden i den modtagende kontekst.¹⁰ Generelt bør de metodiske og teoretiske greb, der de sidste par årtier er blevet udviklet inden for den komparative uddannelseshistoriske forskning og STS, tages alvorligt af dem, der ønsker at komme tættere på en forståelse af videnscirkulation og videnshistorie generelt.

Det er langt fra kun historikere, der har en videnskabelig interesse i videnscirkulation. En gren inden for socialpsykologien har f.eks. siden 1960'erne beskæf-

7 Simonsen & Skouvig 2019.

8 Fleck 1935/1979.

9 Bech 2006; Cowen 2009.

10 Cowen 2009.

tiget sig med videncirkulation inspireret af Serge Moscovicis teori om sociale repræsentationer.¹¹ Hvor den komparative uddannelseshistorie primært fokuserer på cirkulationen af viden mellem forskellige geografiske områder, fokuserer Moscovici på cirkulationen af viden mellem forskellige sociale lag i samfundet. Teorien om sociale repræsentationer adresserer spørgsmålene om, hvordan det, der starter som højt specialiseret videnskabelig viden, med tiden approprieres i den bredere offentlighed, hvilke kognitive processer, der er på spil, og endelig hvilke effekter det har for den viden, der rejser.¹²

Sidst, men ikke mindst, skal også den tværfaglige disciplin boghistorie nævnes som en af inspirationskilderne til det aktuelle fokus på videncirkulation. Siden Robert Darntons introduktion af bogens kommunikationskredsløb i „What is the History of Books“ (1982), har cirkulationsbegrebet stået som et af feltets helt centrale metodiske greb.¹³ Kommunikationskredsløbet er en model, som dækker over en bogs samlede livscyklus fra „bogens tilblivelses- og udgivelsesproces fra forfatterens idé over udgiveren, trykkeriet, distributøren, sælgeren og til slut til læseren og derfra tilbage til forfatteren igen“.¹⁴ I kommunikationskredsløbet indgår som en vigtig del omformningen af de budskaber, som bøgerne bærer; „it transmits messages, transforming them en route, as they pass from thought to writing to printed characters and back to thought again“.¹⁵

Fælles for de her nævnte tilgange er, at de ikke nøjes med at konstatere, at viden bevæger sig fra sted til sted og fra medie til medie, men også søger at forstå, hvad der sker med denne viden undervejs. Netop interessen for at forstå, hvad der sker med viden, når den er i bevægelse, er også fokus i de historiske studier, som er blevet publiceret under betegnelsen videnshistorie i de senere år. Med temanummeret håber vi at vise, hvordan den fornyede interesse for videnshistorie og -cirkulation, bl.a. kan forene historikere på tværs af temaer og perioder.

*

Temanummeret består af syv artikler, der spænder periodemæssigt fra 900-tallet til 1980'erne. Vi begynder med den nære fortid og en artikel om fortidens uvidenhed. Med udgangspunkt i affaldshåndtering og processerne omkring etablering og nedlæggelse af lossepladser i små danske byer mellem 1961 og 1980 undersøger Nina Toudal Jessen, hvordan viden ligger til grund for forandringer i praksisser, og hvordan tidlig lossepladsdrift kan forstås som et udtryk for uvidenhed eller ikke-viden set med nutidens øjne. Hovedfokus i artiklen er spørgsmålet om,

11 Moscovici 1981.

12 Moscovici 1981.

13 Darnton 1982, s. 67.

14 Simonsen & Skouvig 2019, s. 19.

15 Darnton 1982, s. 67.

hvordan forskellige videnspraksisser kan bidrage til en forståelse af forandringen af landskabet i en mindre dansk sognekommune.

De to næste artikler tager fat i forskellige aspekter af videnscirkulation i sammenhæng med debatten om atomteknologi i Danmark i perioden efter 1945. Mens Ivan Lind Christensen og Marianne Rostgaard fokuserer på videnscirkulation i dagliglivet, har Aske Hennelund Nielsen blikket rettet mod erhvervslivet. I historien om „Alkymistens drøm og fru Bergmanns kaffe“ undersøger Lind Christensen og Rostgaard, hvordan viden om atombomber og radioaktivitet blev søgt forankret i den danske offentlighed gennem dagspressen i perioden 1945-63. Det teoretiske perspektiv er hentet fra socialpsykologien og Moscovicis teori om sociale repræsentationer af videnskabelig viden, og det dirigerer analysen over mod de måder, hvorpå den videnskabelige viden om den nye og for offentligheden ukendte atomteknologi blev forankret i velkendte termer, tankefigurer og objekter. Analysen illustrerer, hvordan skabelsen af disse forankringspunkter og objektiviseringer på en og samme tid formidler og ændrer den viden, der formidles. Forfatterne argumenterer for, at forankringspunkterne ændrer sig i takt med, at formidlingen af viden om radioaktivitet går fra alene at være fysikernes territorium til i slutningen af perioden også at blive biologernes og lægernes domæne.

Hennelund Niensens artikel „Videnskonsensus, Niels Bohr og atomkraftværker – om cirkulationen af viden om atomkraft fra videnskab til erhvervsliv i efterkrigstidens Danmark“ bliver inden for samme tema, atomteknologi, om end med et andet fokus. Hennelund Nielsen undersøger, hvordan der op gennem 1950'erne blev dannet en konsensus i danske videnskabelige kredse og dele af det danske erhvervsliv om den 'rigtige' brug af atomteknologi i en dansk sammenhæng. Det teoretiske perspektiv hentes fra Flecks begreber *Denkkollektiv* og *Denkstil*, og derigennem sættes der fokus på, hvordan viden cirkuleres og konstitueres som valid viden inden for særlige kredse. Hennelund Nielsen demonstrerer blandt andet, hvordan cirkulationen af viden ud fra og omkring en videnskabelig autoritet som Niels Bohr var af afgørende betydning for valget af atomenergistrategi i Danmark i 1950'erne.

Efterkrigstiden bliver også behandlet af Ning de Coninck-Smith og Maria Simonsen i deres artikler om videnstransformation og -cirkulation i forskellige dele af FN-organisationen UNESCOs arbejde. Med afsæt i et forskningscenter for skolebyggeri i Asien, Asian Regional Institute for School Building Research, undersøger de Coninck-Smith den viden, som instituttets medarbejdere bragte med sig fra Vesten, og hvordan den transformeredes i lyset af postkolonialisme og den kolde krig. Ud fra et mikrohistorisk perspektiv belyser de Coninck-Smith, hvordan idealisme og drømmen om en skole i barnets skala blev fortolket på en gang kreativt og pragmatisk.

Mens de Coninck-Smith har fokus på UNESCOs arbejde i felten, tager Simonsen i artiklen om de to udgivelser, *UNESCO Monitor* og *UNESCO Courier*, afsæt i

det arbejde, som er foregået i UNESCOs hovedkvarter i Paris. Mere præcist hvad der sker, når UNESCOs idéer og idealer flyttes fra politiske styredokumenter som forfatning og anbefalinger til et tidsskrift, som er tiltænkt en bredere offentlighed. I sin undersøgelse kombinerer Simonsen videnshistoriens cirkulationsbegreb med boghistoriens kommunikationskredsløb og viser derigennem det givtige ved at anvende en tværfaglig indgang. Gennem en undersøgelse af udgivelsernes materialitet viser Simonsen, hvordan den har en afgørende rolle i videnstransformationen og får betydning for cirkulationen af UNESCOs værdisæt til en bredere del af verdens befolkning.

Signe Mellemsgaard dykker i sin artikel ned i naturhistoriens univers i slutningen af 1700-tallet. I den periode nærrede mange store forhåbninger til naturhistorien – både med hensyn til dens direkte nytte og dens evne til at opvække forædlende følelser. Mellemsgaard viser, hvordan viden om naturhistorie blev distribueret til indbyggerne på landet. Der opstod en bestemt litteratur til disse modtagere, især til landalmuen. I denne cirkulation af viden dannedes nogle knudepunkter: den videnskabelige elite primært i København, præsterne, som blev en slags mellemmand, og landalmuen eller bondestanden. I processen skete en betydelig omformning af viden, så de fik de rette opbyggelige former set med elitens øjne. Landets indbyggere skulle lære at elske naturen, men derigennem også „selskabet“, som samfundet, eller staten, undertiden kaldtes. Et andet fokus for Mellemsgaard er at belyse tilbageløbet af indsamlet viden til den naturhistoriske elite, hvor præster spillede en særlig rolle gennem udarbejdelse af sognetopografier.

I Sigga Engsbros artikel „Den nye historieskrivning i 900-tallet: Kirkelige autoriteter som forbilleder og vejledere“ kommer vi tilbage til den europæiske middelalder, hvor forfatteren undersøger opkomsten af et nybrud i historieskrivningen. Gennem analyser af intertekstualitet og skrivehandlinger, inspireret ikke mindst af Quentin Skinners arbejder, viser Engsbro, hvordan cirkulationen af tekster i et afgrænset område i det middelalderlige Europa har været med til at forme nye forfatterskaber og nye måder at skrive historie på.

Temanummeret afsluttes med et efterord af de svenske historikere David Larsson Heidenblad og Johan Östling, der sammen med Anna Nilsson Hammar har spillet en afgørende rolle i etableringen af et nordisk videnshistorisk miljø. Med efterordet har vi ønsket at give danske historikere indblik både i, hvad der foregår i historiemiljøerne på den anden side af sundet, men også i hvordan etableringen af en ny historiefaglig disciplin anno 2019 har taget sig ud. Under titlen „Nordisk kunskapshistoria inför 2020-talet“ giver Larsson Heidenblad og Östling indsigt i det videnshistoriske miljøes opkomst og udvikling ved Historiska Institutionen, Lunds Universitet.¹⁶ I løbet af de seneste år har miljøet i Lund etableret sig som

16 Efterordet er ikke fagfællebedømt, men fungerer som en præsentationstekst.

et nordisk centrum, hvor historikere på tværs af perioder og historiske interesser har samlet sig om videnshistorie. Et af de metodiske greb, som har stået centralt for Lund-historikerne, er netop cirkulationsbegrebet. Det markerede sig bl.a. med udgivelsen af antologien *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge* (2018).

Cirkulationsbegrebet markerer bl.a. et opgør med traditionelle videnskabshistoriske positioner omkring videnshierarkier og -autoriteter, lineære spredningsmodeller og top-down-teorier, ligesom det åbner for analyser, der handler om meget andet end videnskabelig viden, og for analyser, der behandler viden som en alsidig og foranderlig størrelse. Det ser vi netop som styrken ved det videnshistoriske felt. Svaret på spørgsmålet om cirkulationsbegrebet er et nyt nøglebegreb i historiefaget er ikke ligetil. Som beskrevet ovenfor, har cirkulationsbegrebet længe været en del af historiske undersøgelser inden for forskellige discipliner. Det som måske er nyt, er at begrebet er med til at styrke en tværfaglige indgang som i tilfældet med f.eks. boghistorie. Med temanummeret håber vi at vise, at et fokus på videnscirkulation kan føre til spændende analyser på tværs af mange forskellige perioder og emner.

Rigtig god læselyst!

Temaredaktører,

Lars Andersen, Ivan Lind Christensen & Maria Simonsen

Litteratur

- Adams, Thomas R. & Nicolas Barker. 2001. *A Potencie of Life: Books in Society; The Clark Lectures, 1986-1987*. Oak Knoll Press.
- Beech, J. 2006. „The theme of educational transfer in comparative education: A view over time.“ *Research in Comparative and International Education* 1 (1): 2–13.
- Bjerring-Hansen, Jens & Torben Jelsbak (reds.). 2010. *Boghistorie*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bjerring-Hansen, Jens. 2015. *Ludvig Holberg på bogmarkedet. Studier i Peder Paars og den litterære kultur i 1700- og 1800-talet*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Cowen, Robert. 2009. „The transfer, translation and transformation of educational processes: And their shape-shifting?« *Comparative Education* 45:3 315-327.
- Darnton, Robert. 1982. „What is the History of Books.“ *Daedalus* 111: 3 65-83.
- Darnton, Robert. 2007. „What is the History of Books? Revisited.“ *Modern Intellectual History* 4/3 495-508.
- Fleck, L. 1935/1979. *Genesis and development of a scientific fact*. Chicago : University of Chicago Press .
- Lässig, Simone. 2016. „The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda.“ *Bulletin of the GHI, Washington* 29-44.
- Marchand, Suzanne. 2019. „How Much Knowledge is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the Geschichte des Wissens.“ *Ber. Wissenschaftsgesch.* 42 126-149.
- Moscovici, S. 1981. „On Social Representations.“ I *Social Cognition: perspectives on everyday understanding* , af Joseph Forgas, 181-210.
- Sarasin, Philipp & Andreas Kilcher. 2011. „Editorial 7.“ *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7.
- Secord, James. 2004. „Knowledge in Transit.“ *Isis* 95/4.
- Simonsen, Maria & Laura Skouvig. 2019. „Videnshistorie Nye veje i historievitenskaberne.“ *TEMP- Tidsskrift for historie* 20-21.
- Östling, Johan & David Larsson Heidenblad. 2017. „Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp.“ *Historisk Tidskrift* 137:2 269-284 .
- Östling, Johan, David Larsson Heidenblad, Erling Sandmo, Anna Nilsson Hammer & Kari H. Nordberg. 2018. *Circulation of knowledge. Explorations in the History of Knowledge*. Lund: Nordic Academic Press.